

УЛС ТӨРИЙН ШИНЖЛЭХ УХААН ДАХЬ НАМ СУДЛАЛЫН ӨНӨӨГИЙН ХАНДЛАГА

Ж.Төртогтох

доктор

МУИС, НШУС

Орчин үеийн улс төрийн судалгааны төвийн эрхлэгч

Оршил

Орчин үед өрнөдийн улс орнуудын улс төрийн шинжлэх ухаанд улс төрийн намын онол, практикийн асуудлыг авч үзэхдээ дараах зарим асуудалд түлхүү анхаарах болжээ. Тухайлбал, намын системийн хэв маяг, намын үзэл суртлын ялгарал, зохион байгуулалтын загвар болон тэдгээрт нөлөөлөх хүчин зүйлс, намын гишүүнчлэлийн хэлбэрүүд зэрэг уламжлалт гэж болох суурь асуудлуудын зэрэгцээ удирдлага ба гишүүнчлэлийн шинэ механизм, нэр дэвшигчдийн сонгон шалгаруулалт, намын бодлогын хөгжилт, санхүүжилт, түүний эх үүсвэр, жендэрийн оролцоо, хандлага, намын коммуникацийн хөгжилт, түүнчлэн намын дотоод ардчилал зэрэг нам судлалд харьцангуй шинээр буюу шинэ хандлагаар авч үзэх болсон цөөнгүй зүйлс багтана.

Энэхүү өгүүлэлд тэдгээрээс зарим гол асуудлын талаарх өрнөдийн орнуудын улс төрийн шинжлэх ухааны судалгааны чиглэл, хамрах хүрээ, судлах зүйлс болон рациональ үр дүнгүүдийн талаар тоймлон авч үзнэ. Тухайлбал, намын системийн хэв маяг, үзэл суртлын ялгарал, намын зохион байгуулалтын загвар болон тэдгээрт нөлөөлөх хүчин зүйлс, намын удирдлага ба сонгон шалгаруулалт, намын бодлогын хөгжилт ба дотоод ардчилал зэрэг асуудлыг авч үзсэн болно.

Өнөө үед улс төрийн намын судалгаанд авч үзэж буй уг асуудлууд нь өрнөдийн улс төрийн шинжлэх ухааны судалгаа ба сургалтанд нийтлэг хэрэглэж буй зохиол, бүтээлд тодорхой тусгалаа олжээ. Тэдгээр бүтээлийг энд бүгдийг нэг бүрчлэн агуулгын хувьд тоочин нурших нь илүүц боловч улс төрийн нам, улс төрийн институт ба үйл явцын талаарх аливаа судалгаа, эрдэм шинжилгээний эрэл хайгуулд тус дэм болох үүднээс тоймлон авч үзсэнээ хуваалцаж байна.

Намын системийн хэв маяг ба үзэл суртлын ялгарал

Улс төрийн намын системийн талаарх судалгаа баруун Европын орнуудад хүчтэй хөгжсөн гэж болно. Энэ нь нэг талаас баруун Европын ардчилсан улс төрийн дэглэмийн бэхжилт нь улс төрийн намуудын тоон өсөлт болон ардчиллыг дэмжих олон нийтийн дэмжлэгийн харьцангуй тогтвортой бөгөөд өндөр түвшин зэрэгтэй нөгөө талаас олон нийтийн улс төрийн санаа бодлын ялгарал, түүнийг намуудын хувьд төлөөлөн илэрхийлэх ялгарал их буюу олон янз байдагтай холбоотойгоор намууд сонгуульд оролцохдоо ба сонгуулийн дараа үйл ажиллагаагаа явуулахдаа эвсэх, хамтрах үзэгдэл түгээмэл болсон зэрэгтэй уялдаатай байна.

Намын системийн талаарх өргөн хүрээний шинжилгээ нь намуудын тоо, бэхжилт, үзэл суртлын ялгарал, дэмжигчдийн бааз суурь, түүнчлэн удирдлагын болон зохион байгуулалтын асуудлыг авч үзэхтэй нягт уялдаатай байдгаараа өрнөдийн орнууд дахь улс төрийн нам судлалын гол чиг хандлагын нэг байж ирсэн гэж болно. Намын тоо болон бэхжилтэд сүүлийн үед гарч ирж буй хандлага нь улс төрийн үзэл суртлын хувьд зүүний чиг баримжаа бүхий намуудын тоо өсөх хандлагатай байгаагийн зэрэгцээ намууд зохион байгуулалтын хэв шинжээсээ илүү үндэсний хэмжээнд сонгогчдод танигдсан ерөнхий дүр төрхөөрөө ялгарах болсон байна. Ардчилсан дэглэм бүхий бүс нутаг дахь тухайлбал АНУ дахь хоёр намын систем болон Зүүн Ази дахь улс төрийн лидерийн давамгайлал бүхий улс төрийн сонирхол, эрх ашгийн төвлөрөл болон зохион байгуулагдаж буй намуудыг харьцуулж үзэхэд улс төрийн үзэл суртлын ялгарал, намуудаар дамжин зохион байгуулагдаж буй түүний илрэл зэрэг нь улс төрийн нам судлалд онолын тулгамдсан асуудал хэвээр байна. Тухайлбал, Өмнөд Солонгост улс төрийн намууд байгуулагдах, тарах, эвсэх, тэр ч байтугай нэрээ солих явдал элбэг бөгөөд цаг хугацаа төдийлөн шаардахгүй өрнөж байдаг энэ процесс нь үзэл суртлын хамаарлыг намын системийн тогтворгүй орчинд судлан үзэх шаардлагатай болгодог ажээ (Kim, 2008: 160-167).

Намуудыг ангилж үзэх үндсэн арга зам нь намын үзэл суртлын хувьд зүүнээс баруун тийш гэсэн спекрт тавьж үзэх явдал юм (Roskin et al., 2008: 203). Америкийг оролцуулаад өрнөдийн ардчилсан орнуудад намын системийг үндсэн дөрвөн бүлэгт хуваан авч үзэж байна (Blondel, 1990: 302-310). Тэдгээр нь хоёр намын систем, хоёр-хагас намын систем, зонхилогч нам бүхий олон намын систем, зонхилох намгүй олон намын систем юм. Гэхдээ өрнөдийн ардчилсан орнуудад намуудыг зарим тодорхой категориор ангилан авч үзэхэд бэрхшээлтэй байдаг. АНУ гэхэд л намуудыг үзэл суртлын нэг хэв маягт харьцуулан жишихэд төвөгтэй байдаг бол олон намын систем бүхий зарим орнуудын улс төрийн намуудаас үзэл суртлын ялгарлын хувьд этгээд гэж болох дүр төрх ажиглагддаг. Тухайлбал, Голландад хоёр консерватив нам байдаг бол Финляндад

Шведийн нам, Швейцарид бүр Тариачдын нам, Гар урчуудын нам, Буржуйчуудын нам гэх зэрэг намууд байх жишээтэй. Өөрөөр хэлбэл, намын системийн ангилалд үзэл суртлын ялгарал, улс төрийн чиг баримжаа зэргийг шалгуур болгохдоо намын гадаад имиж буюу улс орны хэмжээнд танигдсан байдал, намын нэр, үндсэн платформ дахь тунхаглал зэргийг сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр болон улс төрийн эвсэл болоход баримталж буй бодлоготой харилцан уялдаа холбоонд нь авч үзэх шаардлагатай болж байна.

Намын системийг хэд ч ангилан үзэх нь нээлттэй асуудал хэдий ч гурван-намын систем, эсвэл улс төрийн тодорхой гурван бүлэг бүхий систем бие даасан ангилын түвшинд харагдахгүй байгаа нь үзэл суртлын ялгарал болон сонгогчдын санал өгөлт, дэмжлэгийн хүрээ зэргээр тайлбарлагддаг. Олон намын систем дэх зонхилох намуудын хувьд барууны эсвэл зүүний ялгарал хүчтэй илрэх нь түгээмэл, харин төвийн чиг баримжаа бүхий улс төрийн зонхилох нам буюу намууд бүхий систем барууны ардчилалд төдий л элбэг ажиглагдахгүй байна.

Намын зохион байгуулалтын загвар болон тэдгээрт нөлөөлөх

хүчин зүйлс

Намын зохион байгуулалтын маш өргөн хандлага намын хөгжилд гарч ирсэн нь тодорхой юм. Учир нь намын шинэ бүтэц эсвэл үйл ажиллагаагаа явуулах шинэ процедур аль аль нь нам бүтцийн хувьд хөгжих гадаад хүчин зүйлс болон намын дотоодод илэрч буй үзэгдэл, нөлөөний үр дүнд хөгжиж өөрчлөгдөж ирсэн байдаг. Намын зохион байгуулалтын загварыг судлах өрнөдийн улс төрийн шинжлэх ухааны хандлага ч үүнд тулгуурлаж байна.

“Лидер давамгайлсан” нам, “Алдартнуудын нам” (зарим тохиолдолд “кадр”-ын нам гэдэг), “төлөөллийн” (олон түмний?) нам, “корпоратист” нам, “ардчилалд тулгуурласан” нам гэсэн нийтлэг таван загварт намын зохион байгуулалтыг авч үзэх хандлага зонхилох болжээ. Эдгээр загвар нь нэг талаасаа намын дотоод дахь үйл ажиллагааны зохион байгуулалт эсвэл үйл ажиллагаанд тулгамддаг бүтцийн шинжтэй асуудлуудыг ялган авч үзэхэд чиглэгдэж байгаа мэт боловч анхааралгүй өнгөрч боломгүй өөр нэг асуудал нь зохион байгуулалтын нийтлэг загвар бүр нь ардчиллын ялгаатай түвшнүүд эсвэл ардчилалжилт буюу ардчилсан реформын хэрэгжилтийн өөр өөр тусгал болон судлагдаж байна. Зарим загвар нь бусдаасаа улс төрийн системийн хөгжлийн түүхэн тодорхой үеийг харьцангуй илүү санагдуулам байгаа бол аль ч загвар нь бүрмөсөн хуучирч үеэ өнгөрөөсөн гэж болохооргүй байгаа нь анзаарагдаж байна.

Аль ч загварын элементүүд нь улс төрийн шинээр тогтсон болон хуучин ардчилсан систем дэх орчин үеийн намуудад хадгалагдаж байгаа бол бүр илүү сонирхол татам нь улс төрийн шинжлэх ухаанд судлаж буй өрнөдийн ардчилал дахь нэг ч нам аль нэг

загварыг дангаар нь бөгөөд төгс төлөөлөхгүй байгаа явдал юм. Тиймээс намын зохион байгуулалтыг дэглэмүүдийн харьцуулсан анализын түвшинд ч тэр, мөн нэг системийн (улсын) дотоод дахь улс төрийн сонирхлын ялгарал, төлөөллийн судалгааны хүрээнд ч тэр улс төрийн намыг зохион байгуулахад нийгмийн аль бүлэг жинтэй нөлөө үзүүлж байна гэдэгтэй, өөрөөр хэлбэл улс төрийн сонирхол нам болон зохион байгуулагдах нийгмийн суурь, эсвэл оршин байсан улс төрийн болон эрх зүйн орчин дахь намын харилцааг зохицуулах уламжлалт хэм хэмжээ, шалгууртай холбон судлах нь орчин үеийн улс төрийн шинжлэх ухаанд нам судлалын нэгэн арга зүй болон урагшилж байна. Өрнөдийн орнуудад нийтлэг ажиглагдаж буй дээр цухас дурьдсан загваруудыг тоймлон авч үзье.

Лидер давамгайлсан намууд ерөнхийдөө олон түмнийг уриалан, сонирхол ба эрх ашгийн зарим тохиолдолд санхүүгийн эх үүсвэр зэргийн төвлөрөлд тулгуурлан зохион байгуулагдаж байна. Лидер нь намын “эрмэлзвэл зохих” мөрийн хөтөлбөрийг зохион бүтээж, санаачлан хийдэг бөгөөд нам нь лидерийнхээ нэрээр үгүй ядахад олон түмэнд танигдсан зохиомол нэр буюу тодотголоор нэрлэгдэх, нийгэмд танигдах нь нэн түгээмэл. Орчин үеийн бараг бүх ардчилсан системд амжилт, нэр хүнд бүхий олон намууд энэ загварт тохирч байдаг нь намыг үүсгэн байгуулсан эсвэл давамгай удирддаг лидертэй холбоотой юм. Италийн улс төрийн шинжлэх ухаанд Сильвио Берлусконийн Forza Italia буюу Итали Урагшаа намыг жишээ болгон судлах нь түгээмэл байна. Италийн Ерөнхий сайдын албыг дөрөв дэх удаагаа хашиж буй Сильвио Берлусконийн хэмээх тус нам нь улс төрийн үзэл суртлын хувьд либерал консерватив (Forza Italia, 2009), эсвэл христийн ардчилсан буюу социал демократ (Moroni, 2008), зарим тохиолдолд либерал (Massari, 2004) зэргээр үзэл суртлын ялгарлын түвшинд өөр өөрөөр тайлбарлагдаж байдаг нь Италийн улс төрийн шинжлэх ухааны судалгаанд намын системийн ангилалд ч, зохион байгуулалтын загварт ч харагдаж байдаг нь сонирхолтой юм.

Лидер давамгайлсан загвар бүхий намуудын хувьд намын дарга нь нэг бол *заяагдмал* байдалтай (өөрөө сонгогдсон ч гэж болох юм) эсвэл намаа өөрөө үндэслэн байгуулсан (үзэл санаа, сонирхол, эрх ашиг, санхүүгийн аль ч талаасаа), эсвэл намын нэлэнхүй гишүүдийн дэмжлэгтэйгээр уг эрх мэдэлд хүрсэн, эсвэл өмнөх удирдлагын зүгээс залгамжлах томилгоо буюу гэрээс авсан байдаг онцлогтой ажээ.

Гэхдээ лидер давамгайлсан нам гэхээр заавал ардчилсан бус эсвэл ардчиллын эсрэг байх албагүй байдаг. Үнэн хэрэгтээ шинээр ардчилагдсан болон ардчиллын олон арван жилийн туршлагатай аль ч улсад дарангуйллын эсрэг эсвэл өмнөх ардчилсан бус дэглэмийнхээ эсрэг тэмцэгчдийг тойрон хүрээлсэн нам нь бас л нэг төрлийн лидер давамгайлсан намын загвар болсон байдаг. Тухайлбал, Өмнөд Африкийн Нельсон Мандела, Өмнөд Солонгосын Ким Дэ Жун тэргүүтэй намуудыг нэрлэж болно.

Өрнөдийн улс төрийн шинжлэх ухаанд улс төрийн намын хөгжлийг ардчилсан тогтолцооны бэхжилттэй холбон авч үзэхдээ 19-р зуунд ардчилсан шинжтэй намууд үүсэн гарч ирснээр зонхилох лидерүүд тодорч гарч ирэх нь хумигдсан гэж үздэг. Энэ нь ганц харизмат лидерийг тойрон зохион байгуулагдахаасаа илүү намын бюрократууд, орон нутаг дахь намын нэгжийн удирдагчид болон бусад сонгогдсон лидерүүдээс бүрдсэн бага хэмжээний гэж болох удирдах бүлэг давамгайлсан намууд үүсч эхэлсэнтэй холбоотой байж. Нам удирдлагаа “дүрмийн бус” аргаар шилж сонгох буюу хуйвалдах, үгсэн тохирсны дараа нийтэд болон гишүүддээ танилцуулах зэргээр намын удирдах эрх мэдлийг цөөн лидерүүд хоорондоо далд хэлбэрээр шилжүүлэх болсонтой холбоотойгоор намын зохион байгуулалтын “алдартнуудын” буюу “кадрын” загвар дүр төрхөө олж эхэлсэн ажээ.

Улмаар кадрын намууд зохион байгуулалтын арай шинэлэг ч гэж болох хэлбэрийн эрэл хайгуул хийж эхэлсэн нь улс төрийн шинжлэх ухааныг улс төрийн үзэл суртлын судалгаандаа намын загваруудыг зайлшгүй уялдуулан авч үзэх шаардлагыг нөхцөлдүүлсэн байдаг. Шинэ маягийн социалист болон хөдөлмөрийн буюу тодорхой зүүний чиг баримжаа бүхий намууд өрнөдөд гарч ирснээр зохион байгуулалтын загварын хувьд намын шинэ хэв маяг тодорч эхэлсэн байдаг. Сонгуульд оролцох эрхгүй байсан зүүний чиглэлийн намууд дэмжигчдийнхээ улс төрийн нэгдлийг тогтоон барих, улс төрийн үйл ажиллагаандаа олон түмнийг идэвхтэй татан оролцуулах зэрэг эрх ашгийн үүднээс сонгуулийн хооронд намын тогтвортой байдлыг хангахын тулд байнгын зохион байгуулалтанд орох шаардлага гарч ирсэн байдаг. Тэдгээр намууд орон нутагтаа болон үндэсний хэмжээнд төлөөлж чадахуйц гишүүд болон бүлгүүдэд илүүтэй анхааран нэгж байгууллагуудаа төдийгүй намын бусад бүтцийг зохион байгуулах болсон. Энэ нь улс төрийн лидерүүд болон дэмжигчдийн холбоог бэхжүүлэхэд чиглэсэн намын бие даасан загварыг гаргаж ирсэн байдаг.

Энэ хэв маягийн намыг Дювержье нөгөө талаас нь буюу *шүтэн бишрэгчдийн* (эсвэл дагагчдын ч гэж болох юм) нам (Duverger, 1954) гэж авч үзсэн байдаг. Латин Америкийн орнуудад, тухайлбал Аргентинд Пероны, Бразилд Варгасын байгуулсан намыг тус тус үүнд нэрлэж болох юм. Түүнчлэн, Иракт Саддам Хуссейны Арабын Сэргэн Мандлын Нам (Ba'ath – Бааф) энэ хэв маягт тохирох саяхны жишээ юм.

Дотоод ардчиллаа тунхагласан олон намууд үүгээрээ жирийн гишүүд, дэмжигчдээ намын бодлого, үйл ажиллагааны хүрээнд идэвхтэй оролцох боломж олгож байгаагаа илэрхийлж байдаг. Гэхдээ жирийн гишүүд, дэмжигчдийн эрх мэдэл эсвэл идэвхтэй оролцоо, сонирхол улам бүр давамгайл болж ирэх нь намуудыг энэ өөрчлөлтөнд зохицсон гэхээсээ илүү энэ өөрчлөлтийг зохицуулахад саад бага учруулах зохион байгуулалтын загварыг эрж хайхад хүргэсэн байна. Гэсэн хэдий ч жирийн гишүүд, дэмжигчдийн эрх мэдлийг нэмэгдүүлэх байдлаар зохион байгуулалтын шинэ эрэл хайгуул нь хэзээ ч

ардчилсан маягийн загвар хайх цорын ганц арга зам байгаагүй нь сонин. Иймээс зарим намууд зохион байгуулалтын хувьд “корпоратист” гэж нэрлэж болохоор буюу намын дотоод дахь янз бүрийн түвшний албан тушаалыг сонирхож буй лидерүүдийн төлөөллийг хангасан бүлэг буюу багт тулгуурласан загварт хүрсэн байна. Тухайлбал тийм бүлгүүдийн төлөөлөл нь корпоратив шинжтэй байдгийн нэг нийтлэг илрэл нь намд шууд бусаар гишүүнчлэлтэй болдог буюу намын гишүүнчлэл ба албан тушаалын эрхийг сонирхлын зөвшилцлийн дүнд саад бэрхшээл багатайгаар олж авсан байдаг (Poguntke, 1998: 156–79) оршдог ажээ. Корпоратист загвар бүхий намуудын жишээ гэвэл Их Британийн Хөдөлмөрийн нам, Шведийн Социал Демократ нам, Австрийн Ардын Нам, Мексикийн Хувьсгалт Нам зэргийг нэрлэж болох юм.

“Ардчилалд тулгуурласан” загвар бүхий нам өрнөдийн улс төрийн шинжлэх ухаанд судалгааны бас нэг чухал сэдэв болж байна. Сүүлийн жилүүдэд, өрнөдөд улс төрийн намын дотоод дахь төлөөллийг хэрэгжүүлэх зарчим ба зохицуулалтанд шүүмжлэлтэй хандах болжээ. Энэ шүүмжлэл нь хувь хүний болон бүлгийн эрх ашигт тулгуурласан зохион байгуулалтын уламжлалт гэж болох загваруудыг нэлэнхүйд нь хамарч, үүндээ “ардчилсан маягийн” эсвэл “ардчилалд тулгуурласан” эсвэл бүр “олон нийтийн ардчилал” гэж болохоор зарчмыг намын зохион байгуулалтын шинэ загвар болгох саналаар илэрхийлэгдэх болжээ. Ерөнхийлөн хэлбэл, энэ загварын гол үндэс нь бүх нийтийн санал асуулга буюу олон нийтийг хамгийн их хэмжээнд хамарч болох процедурыг намын дотоод дахь шийдвэр гаргах болон нөөцийг хуваарилахад өргөн хүрээнд оролцох боломжид тохируулан хэрэглэх явдал юм. Намын энэ загвар нь 1980-аад оноос Европод хүч түрэн гарч ирсэн шинэ маягийн зүүний намуудад тодорхой илэрч эхэлсэн байдаг. Намын шийдвэр гаргахад дэмжигчдийн шууд үүрэг ролийг хангаж өгөх зохион байгуулалтыг бүрдүүлдэг нь энэ загварын гол онцлог юм.

Товчдоо, дээр дурдсан зохион байгуулалтын таван загвар нь орчин үеийн намуудыг зохион байгуулалтын өөрчлөлтийн хувьд эсвэл шийдвэр гаргах зарчим ба үйл ажиллагааны чиглэлийн хувьд нь ялгаж судлахад тохиромжтой. Улс төрийн намуудын хувьд ардчилагдана гэдэг нь хамгийн түрүүнд хэрхэн зохион байгуулагдах асуудалтай холбогддог. Түүнчлэн эрх мэдлийн төвлөрөл ба нөөцийн хуваарилалт, эсвэл шийдвэр гаргах зарчим ба гишүүд дэмжигчдийн боломжит оролцоо зэргийг шийдвэрлэж буй хувилбарууд намын зохион байгуулалтын талаарх улс төрийн шинжлэх ухааны судалгаа шинжилгээнд голлох байр суурь эзэлсэн хэвээр байна.

Намын “хоёрдмол” удирдлага ба сонгон шалгаруулалт

Юуны өмнө намын удирдлага гэдэгт хамаарах үндсэн хоёр ойлголт байгааг дурьдах хэрэгтэй. Эхнийх нь улс төрийн намын өөрийн удирдлага (үүнийг бид категори 1.

гэе) буюу ихэнх улсад намын дарга зарим тохиолдолд намын ерөнхий нарийн бичгийн дарга, мөн намын дотоод *иерархи* буюу шаталсан зэрэг дэвтэй холбоо бүхий системд эдгээр албан тушаалын дараа орох нарийн бичгийн дарга нар, алба, хороо зэрэг дотоод бүтцийн удирдах албан тушаалтнууд юм. Тэгвэл удаах нь парламентад тухайн нам суудал авсан тохиолдолд парламент дахь улс төрийн намын бүлгийн удирдлага (үүнийг бид категори 2.) буюу намын бүлгийн ахлагч, тэргүүн, дарга, дэд дарга зэргийг илэрхийлж байдаг. Тухайн улсын эрх зүйн зохицуулалт болон улс төр, эрх зүйн шинжлэх ухаанд хэрэглэгддэг ойлголт, агуулгын ялгаа ба нийлэмж зэргээс шалтгаалан улс төрийн намын эдгээр удирдлагыг янз бүрээр авч үзэх явдал бий.

Улс төрийн нам нь удирдлагаа тодруулах өөрийн процедурыг тогтоосон байдаг (Scruton, 1996: 406). Парламентын болон ерөнхийлөгчийн засаглалын хэлбэрийн ялгаатай байдлаас төдийлөн хамааралгүйгээр улс төрийн нам өөрийн удирдлагаа сонгох үйл явц нь улс төрийн сонгуульт албан тушаалд тухайн намаас дэвших нэр дэвшигчээ сонгох явдалтай холбоотой байх нь түгээмэл. Тиймээс аль ч намын дотоод дахь удирдах албан тушаалтны сонголт, томилгоо, ер нь аливаа өрсөлдөөн нь цаад утгаараа сонгуульд тэргүүн ээлжинд нэр дэвших давуу эрхийн төлөөх өрсөлдөөн болж хувирдаг учиртай ажээ.

Парламентын засаглал бүхий ихэнх улсад парламент дахь намын бүлэг нь тогтсон хэм хэмжээнд тухайлбал хуулиар зохицуулагдсан тодорхой шаардлагад үндэслэн удирдлагаа парламентад сонгогдсон гишүүд өөрсдөө сонгодог боловч зарим тохиолдолд удирдлагаа намаасаа буюу гишүүдийн дунд явуулсан санал асуулгын дүнд үндэслэн сонгох явдал байна. Тухайлбал, Их Британийн Консерватив нам парламентын Нийтийн танхим дахь намын бүлгийн удирдлагаа намын хурлаас эсвэл намын гишүүдийн дунд өргөн хэмжээний санал хураалт явуулсны дүнд сонгодог нь улс төрийн намын өөрийн удирдлага (категори 1.) ба намын парламент дахь зохион байгуулалтын удирдлагын (категори 2.) асуудлыг уялдуулсан механизм болсон байна. Ингэснээр улс төрийн нам, парламент, засгийн газар гэсэн улс төрийн болон төрийн институтын коммуникацийн нэгэн илэрхийлэл болох болжээ. Гэхдээ бид энд парламентын засаглалын орчинг харгалзах нь зүйтэй юм. Весминстерийн систем ба улс төрийн дэглэмийн нийцтэй байдал нь дан ганц бүх нийтийн сонгуулиар байгуулагддаг парламентад хууль тогтоох эрхээс гадна гүйцэтгэх засаглалын байгууллагыг томилох эрх олгосноор илэрхийлэгдэнэ гэвэл учир дутагдалтай байдаг. Учир нь Их Британид улс төрийн уламжлал ба үндсэн хуульт ёсны хөгжлийн түүхэн учир шалтгаантай холбоотойгоор төрийн тэргүүн, түүнээс харьцангуй хараат бус Ерөнхий сайд бүхий засгийн газар, улс төрийн угсаа хэргэм бүхий элит танхим болон нийтийн сонгуулийн дүнд бүрддэг танхим зэрэг нь улс төрийн системд нэг цогц бүрдэл болон хөгжсөн байдаг. Үүнээс үзэхэд улс төрийн намыг дан ганц улс төрийн сонирхлын институтжилтийнх нь хувиар төдий биш харин төрийн засаглалын

институтийн салшгүй “анд” эсвэл “холбоотон” болохынх нь хувьд улс төрийн системийн идэвхтэй механизм болгон хувиргасан байна.

Өрнөдийн улс төрийн шинжлэх ухаанд улс төрийн намыг улс төрийн бодлогыг удирдан чиглүүлэгч төдийгүй улс төрийн институт, үйл явцыг холбох механизмын үүднээс судлан үзэж буй (Shively, 2007: 249-272) нь ч дээрхтэй холбоотой юм. Иймээс улс төрийн намын талаарх судалгаанд түлхүү авч үзэж буй асуудлын нэг нь улс төрийн намын өөрийн удирдлагын хоёрдмол орчинг улс төрийн олон намын чөлөөт өрсөлдөөн бүхий сонгуулийн дүнд бүрэлдэхүүн нь бүрддэг төрийн засаглалын институтын бие даасан байдал ба улс төрийн систем дэх легитим чанар ба олон нийтийн итгэл даах байдал зэрэгтэй холбон авч үзэх явдал болж байна.

Намын бодлогын хөгжил ба дотоод ардчилал

Намын бодлого нь нэг талаас намын дотоод дэг журам, үйл ажиллагааны чиглэл, баримтлах үзэл баримтлал ба практик арга хэмжээний харилцан уялдаа зэргийг нөгөө талаас төрийн бодлого, үйл ажиллагааны альтернатив хувилбарууд улс төрийн намын бодлого, мөрийн хөтөлбөр зэрэгт тусган илэрхийлэх нь түгээмэл. Гэвч намын бодлогыг тодорхойлоход зайлшгүй авч үзэх болсон асуудлуудаар дамжин намын дотоод ардчилал, удирдлага ба гишүүдийн харилцаа зэргийг судлах нь улс төрийн шинжлэх ухаан дахь нам судлалын нэгэн чухал сэдэв болж байна.

Улс төрийн хөгжлийн нэг чухал шинж нь төрийн бодлогод олон нийтийн санаа бодлыг хамгийн боломжит байдлаар тусгах явдал юм. Энэ асуудлыг бүр өнгөрсөн зууны эхээр төрийн хөгжил, ардчиллын өсөлттэй холбон авч үзэж байсан нь сонирхолтой. Сонгуулийн оролцоо өсөн нэмэгдэх, пропорциональ төлөөлөл, гүйцэтгэх эрх мэдлийг олонхи болсон намд хариуцуулах, тогтвортой давтамж бүхий сонгууль, орон нутгийн өөрийн удирдлагын байгууллага (төрийн байгууламжийн хэлбэрээс үл хамааран), ард нийтийн санал асуулга явуулах өргөн боломж, санаачлага зэрэг асуудалтай ардчилал, улс төрийн хөгжлийг хамтад нь улс төрийн шинжлэх ухаан эхнээсээ л судалж байсан (Gettell, 1922: 101) зэрэг нь намын бодлого болон улс төрийн нам ба төрийн бодлогын харилцан уялдаа холбооны асуудал тус шинжлэх ухааны зангилаа асуудлын нэг байсны илрэл юм.

Орчин үед ч тэр намын гишүүдийн үүрэг роль илрэх гол талбар нь зөвхөн намын удирдлага болон намын бүтцийн нэгж, алба зэрэгт нэр дэвшүүлэх, өрсөлдөх, орж ажиллах зэрэг институциональ хүрээгээр хязгаарлагдахгүй харин ч намын платформ, зарчим, бодлого, сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр зэргийг боловсруулахад оролцох боломжоор хангагдах зэрэг илүү функциональ хүрээгээр тодорхойлогдон улмаар эдгээр нь намын дотоод ардчилал, өрсөлдөөн зэргийг илэрхийлэх болжээ. Энэ нь ч улс төрийн намын талаарх орчин үеийн судалгаа, шинжилгээнд тусгалаа олж байна. Тухайлбал,

намын бодлогын талаарх дотоод хэлэлцүүлэг, санал солилцох уулзалт, ярилцлага зэрэгт гишүүдийн оролцоо, санал илэрхийлэх, зөвлөгөө өгөх боломж, намын үзэл баримтлал, сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрт тусгах зарчмын асуудал зэргийг боловсруулах, зохиох хүнийг сонгох, шалгаруулах нээлттэй байдал, намын дотоод дахь өргөн хэмжээний буюу нийт гишүүдийг хамарсан санал асуулга зэргийг намын бодлого боловсруулах асуудлын тухайлсан судалгаанд илүүтэй анхаарах болжээ.

Намын удирдлагыг эсвэл тухайн намаас улс төрийн сонгуульд нэр дэвшигчийг сонгох зэргээс ялгаатай нь сонгуулийн кампанийн платформоос бусад бараг бүх төрлийн шийдвэр ихэвчлэн намын дотоод зохион байгуулалттай уялдаатайгаар төлөвлөгдөж, хэрэгждэг нь намын бодлого, намын зохион байгуулалт гэсэн өөр өөр асуудлыг хамтад нь авч үзэх шаардлагыг төрүүлж байна.

Намын аливаа чухал санаачлага, шийдвэрийг өргөн олон нийтэд мэдээлж, тэдний хүртээл болгох нь улс төрийн бодлогын хөгжилтийг улс төрийн намуудын хөгжлийн асуудалтай хамтад салшгүй нэг хэсэг болохыг харуулж байгаа боловч энэ нь зөвхөн тэрхүү шийдвэр ба санал, санаачлага нь зөвшилцөлд тулгуурлахаас гадна намын хувьд болон намаас улс төрийн системд удирдан захирах хүч бүхий болон хэрэгжихээр болсон тохиолдолд л гэдгийг улс төрийн намын бодлого, дотоод ардчиллын судалгаанд онцолж байна (Bunwagee and Kasenally, 2005: 22). Энэ нь намын жанжин шугам болон түүний функциональ илрэл ба төрийн бодлогын хоорондын уялдаа холбоо намын дотоод шийдвэр гаргах процессд гишүүдийн оролцоо ба нөлөө эсвэл тэдний саналд тулгуурласан шийдвэр аль аль нь улс төрийн намыг ардчиллын институт хэмээн авч үзэх бололцоог олгож байгаагаар илрэнэ.

Улс төрийн намуудын хувьд тэр бүр нэлэнхүй гишүүдээ хамарсан санаа бодлын судалгаанд тулгуурлаж тухайлбал сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрөө гаргах нь огт боломжгүй мэт байсан үе өнгөрч буй нь улс төрийн шинжлэх ухаанд намын дотоод ардчиллын асуудлыг ул суурьтай авч үзэхийн тулд бодлогын хөгжилт, түүний олон талт боломжит хувилбаруудыг хамтад нь судлах шаардлагыг ийнхүү зүй ёсоор нөхцөлдүүлж байна.

Учир нь намын бодлогын хөгжилтэнд зөвхөн жирийн гишүүд хувь нэмэр оруулах төдийгүй тухайн намын гишүүн бус хүмүүсийн санаа бодол ч тусгагдах боломжтой байх нь бодлогын цар хүрээг өргөжүүлэх төдийгүй намыг ардчилсан институтын хувьд илүү өргөн олон нийтийн болгох учиртай ажээ.

Судалгааны эрэл хайгуул

Ардчилсан улс төрийн дэглэм нь бүх нийтийн сонгууль, чөлөөт хэвлэл, хүний эрх зэрэг тулгуур үнэт зүйлсэд тулгуурлахын зэрэгцээ нөгөө талаасаа иргэдийг төлөөлөх,

нийтийн сайн сайхан байдлын төлөө удирдан засаглах чадвар бүхий тогтвортой улс төрийн намууд нь улс төрийн системийн чухал элемент байсаар байна. Энэ нь санамсаргүй илэрч буй үзэгдэл биш болох нь ялангуяа Хантингтоны томъёолсон “ардчиллын гурав дахь давалгаа”-наас хойш дангаар захирах нэг намын эсвэл цэргийн дарангуйллын зэрэг тоталитар болон авторитар дэглэмийн тодорхой хэлбэр бүхий системээс ардчилалд шилжсэн орнуудын хувьд нийтлэг үзэгдлийн хэмжээнд хүрч буй иргэд ба тэдний сонгосон эрх баригчдын хоорондох хүнийсэлт, улс төрийн идэвхгүйжил, ардчиллын ололтоос илүүтэйгээр тохиолдох болсон хөгжлийн эсрэг нийгмийн болон улс төр-эдийн засгийн аливаа сөрөг үзэгдэл зэрэг нь тэдгээр орнуудын улс төрийн намуудын хувьд томоохон сорилт болон гарч ирж буйгаар тайлбарлагдах болжээ.

Улс төрийн харьцангуй динамик институт болохын хувьд намуудад тулгамдаж буй тэдгээр сорилт нь улс төрийн өөрчлөлт ба ардчилсан хөгжлийн үйл явцтай нягт уялдаатай. Илүү идэвхтэй бөгөөд уян хатан өөрчлөгдөж буй намын олигархчлал, түүнчлэн улам бүр хүнийсгэгдэж байгаа иргэд ба улс төрийн институтын харилцаа зэрэг нь улс төрийн хөгжлийн хувьд ээдрээтэй үзэгдэл болохын зэрэгцээ улс төрийг буюу улс төрийн бодлогыг судалгаа шинжилгээний үндсэн объектоо болгон авч үздэг улс төрийн шинжлэх ухааны хувьд судалгааны шинэ эрэл хайгуул болон орон зай, мэдээллийн уламжлалт бус эх үүсвэр болон судалгааны аналитик бус арга зэргийг зайлшгүй нөхцөлдүүлж байна. Энэ өгүүлээр дэвшүүлж буй зарим санаа, судалгааны эх сурвалж болон бүтээлийн тойм зэрэг нь цаашид улс төрийн намын дагнасан буюу ахисан түвшний судалгаанд, түүнчлэн улс төрийн ардчилал ба намуудын хөгжлийн хэтийн төлөвийн уялдаа зэрэг асуудлыг сонирхдог эрдмийн ба улс төрийн практик хүрээний хэн бүхэнд санаа өгөх ач холбогдолтой болов уу хэмээн найдна.

Ашигласан ном зохиол

Blondel, Jean (1990) Types of Party Systems, in Peter Mair (ed) *The West European Party Systems*, Oxford: Oxford University Press, 302-10

Bunwaree, Sheila and Kasenally, Roukaya (2005), *Political Parties and Democracy in Mauritius*, EISA

Duverger, Maurice (1954), *Political Parties: Their Organization and Activities in the Modern State*, New York: Wiley

Forza Italia, available at <http://www.intute.ac.uk/cgi-bin/fullrecord.pl?handle=20080408-12070485> (accessed on October 12, 2009)

Gettell, Raymond Garfield (1922), *Introduction to Political Science*, revised edition, Boston: Ginn and Company

Gunther, Richard and Diamond, Larry (2003), 'Species of Political Parties: A New Typology', *Party Politics*, 9, 167-99

Kim, Chae-han (2008) The Ideological Affiliations of Political Parties, in The Korea Herald and The Korean Political Science Association (eds) *Political Change in Korea*, Korea: Jimoondang, 160-67

Massari, Oreste (2004), *I partiti politici nelle democrazie contemporanee*, Laterza, Rome-Bari

Moroni, Chiara (2008), *Da Forza Italia al Popolo della Liberta*, Carocci, Rome

Poguntke, Thomas (1998) Party Organisations, in Jan van Deth (ed) *Comparative Politics: The Problem of Equivalence*, London: Routledge, 156–79

Randall, Vicky (2005) Case Study One: Political Parties, Their Social Ties and Role in Political Change, in Burnell & Randall (eds) *Politics in Developing World*, Oxford University Press

Roskin, Michael G., Robert L. Cord, James A. Medeiros, Walter S. Jones (2008), *Political Science: An Introduction*, Tenth Edition, Pearson Prentice Hall

Sartori, Giovanni (1976), *Parties and Party Systems*, Cambridge University Press

Scruton, Roger (1996), *A Dictionary of Political Thought*, Second Edition, London: Macmillan General Books

Shively, W.Phillips (2007), *Power & Choice: An Introduction to Political Science*, Tenth Edition, NY: McGraw-Hill